

LIST ZA KULTURU
I UMETNOST*

POLJA

94-95

SKICA TEORIJE
VELIKIH GUBITAKA

UVOD

Ovaj napis, pokušaj je aktualizacije jednog pitanja koji se odnosi na problem singularnosti toka ljudske historije u momentu odluke.

Aktualizacija ovog pitanja nema namjera da iskrene spekulativne rasprave o pojedinim historijskim dilemama koje se beskorisno mogu postavljati a posteriori analizirajući faktore koji su uvjetovali baš takav historijski tok, kakav se u stvari zbio, postavljajući hipoteze mogućih alternativa, koje bi, da su se realizirale, dovele do drugačijih historijskih tokova i drugačijih posljedica.

Historija ljudskih postupaka i onako u svojoj realiziranoj singularnosti malo je dostupna totalnoj spoznaji. — Ona se običuje, pamti i spoznaje preko svojih krajnjih obrisa, koji su u suštini obris rezultata sume spoznajnih i nespozajnih faktora tačka, koja svojom neoborivošću historijski biče jednog momenta, ili jednog određenog historijskog perioda, nedokučivo je spoznati.

Ipak, nama je, kao što se kaže, historijski tok a posteriori poznat. Naknadna analiza jednog historijskog kretanja, pokazuje je razumljivom i logičnom, utoliko više što je toj analizi rezultat polazna tačka koja svojom neoborivošću historijski izvršenog zbivanja sam rezultat ne dovodi u sumnju.

Predskazivanje historije, svojom poznatom nesigurnošću, svojom nenaučnošću dovodi naravno u sumnju i naučnost naknadnih analiza, koje su više ili manje tačan reizbor utvrđenih faktografskih materijala, podvrgnut bilo posebnim ciljevima analize bilo njenim metodama.

Množina faktora koji u svakome trenutku djeluju na sveukupni tok historijskog kretanja, njihov karakter, koji je gotovo nemoguće sistematizirati u historijski red veličina (u odnosu na njihov učinak), stvara od ljudske historije, ako je ne posmatramo apstraktno, jednu spoznajno nedovoljno uhvatljivu materiju.

Proces razvijanja sredstava informacija, koji raste gigantskim koracima — istovremeno otvara aspekt sve većeg kvantuma onih zbivanja koja po svome redu veličina, po svojoj pojedinačnoj beznačajnosti (ali toliko više brojni) ne mogu da postanu predmet informacija sve dotle dok se u tome sloju u kome se ona zbivaju ne dogodi nešto, — što to nešto kvalificira kao predmet informacija.

I tako na živom dijelisku na kojem se bazira čitava zgrada našeg informacijskog sistema, koja je tek polazni nivo jedne analitičke procjene aktualne historijske situacije, sva naša spoznaja o vlastitom vremenu, koji je neminovno dio budućnosti, poprima tek labilni relativistički karakter.

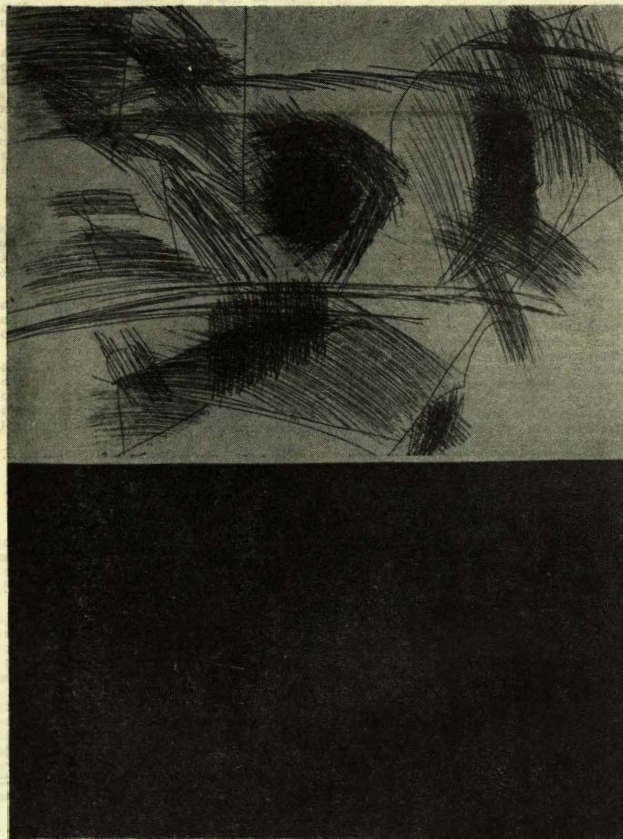
Bilo bi smiješno, na bazi nemogućnosti totalne spoznaje, potcijeniti značaj aktivnosti određenih društvenih snaga i ličnosti, u formiranju našeg pojava o sadašnjosti, kao i u određenu sigurnost historijskog kretanja.

Mi smo prinuđeni da ovim snagama pripisujemo značaj u historijskom zbivanju kako nam se čini da ga imaju i prema tome da zauzimamo i naše vlastito stajnište, kao i da usmjerujemo naše aktivnosti saglasno s tim stajništvom.

S druge strane, bilo bi neozbiljno u takvoj našoj ocjeni vidjeti potpunu sigurnost toka zbivanja na bilo kakav rok.

Sigurnost je jednog predviđanja u smislu sa veličinom značenja koju imaju

VJENCESLAV RIHTER

LIKOVNI PRILOGI U OVOM BROJU:

Stojan ČELIĆ na stranama 1, 7, 13, 16

Radoslav TRKULJA na stranama 2, 3, 6, 9, 10, 11

Ferenc BARATH na stranama 4, 5, 8, 12

SLEDECI DVOBROJ „POLJA“ IZLAZI 20. SEPTEMBRA 1966. GODINE.

u pojedinom periodu određene društvene snage u pojedinim sredinama, a time i u međunarodnim odnosima.

To značenje ovisno je o mnoštvu faktora, prije svega o vlastitoj organiziranosti i programu koji one predstavljaju, kao i od stava medija u kome one djeluju.

U ovom napisu bavit ćemo se ulogom modela određenog društvenog stanja koji on može da vrši u odnosu na usmjeravanje akcija snaga koje ga usmjeravaju kao viziju svog programa.

Pod modelom razumijevamo jedan korak dalje ka konkretizaciji programa jedne političke partije no što je to danas bilo uobičajeno.

Model je naučni pokušaj ilustracije funkcioniranja života, koji nastaje ostvarenjem programa društvenih snaga koje se za taj program bore.

Već je na početku jasno da model u svojem određenom dijelu jeste i ostaje fikcija. Nemoguće je predviđati punu stvarnost jednog kompletnog društvenog sistema iz istih razloga koje smo spominjali u odnosu na spoznavu aktualnog stanja. Međutim, isto su tako nedovoljne parole koje označuju, recimo, socijalizam sa principom raspodjele „svakome prema svom radu“ i njegovu komunističku konsekvencu „svakome prema njegovim potrebama“ — ako ih ne dogradimo sa svim sagledivim konsekvencama u odnosu na svakodnevni život čovjeka odnose društvene formacije.

Socijalizam kao program u fazi ostvarenja u SSSR star 50 godina, u ostalom socijalističkom svijetu preko dvadeset, pa na manje — on danas poprima u raznim zemljama svoje različite forme, što neminovno izaziva potrebu konkretizacije programa zemalja koje ga ostvaruju u jasne programске modele — kao svihovita usmjeravanja naših aktualnih akcija.

Zanimljivu kolebljivost tokova razvika socijalističkih kretanja u zemljama socijalizma pod određenim vidnim kućom očigledno privedi ili suštinu fenomena izbora historijskih puteva ka socijalizmu u raznim zemljama kao afirmiranu činjenicu — koja se proširuje u hipotezu o mogućnosti izbora tih puteva u jednoj zemlji što pretpostavlja istovremeno prisustvo raznih varijanti.

Koji su kriterije ovakve ocjene? Na bazi kojih činjenica, na bazi kojeg materijala možemo ocjenjivati i ocjeniti izbor pojedinih akcija u određenoj zemlji programiranja socijalizma, ako pored analize objektivnih i subjektivnih uslova aktualne situacije nemamo i razradene modele socijalizma koji bi nam služili kao mjera prijednog puta?

MOGUĆNOST I NEMOGUĆNOST
MODELA

Nezamisljivo je provoditi sav onaj grandiozan historijski napor od pojave utopijskog, zatim naučnog socijalizma, do sprovođenja revolucija i postkapitalističke izgradnje na tako golemom prostornovremenskom teritoriju pod pretpostavkom da se ne zna što je to socijalizam u konkretnom obliku.

Istovremeno je jasno da je nemoguće znati kako će izgledati svakodnevni individualni i društveni život u razvijanom socijalizmu u pojedinoj zemlji nakon, recimo, dvadeset godina.

Nadamo se, jasno, da razvika socijalizma nije automatski socijalni razvika već

(NASTAVAK NA 2. STRANI)

da je to radikalna transformacija cjelokupnog društvenog i političkog sistema pojedinih zemalja. Isto je tako poznato da ta transformacija ne teče glatko, već da je praćena proturiječnostima svojih tokova izazvanih često pojavama koje se javljaju i kao neočekivane posljedice pojedinih poduzetnih akcija.

Potreba mijenjanja pojedinih mjera uslied reakcija koje nisu bile predviđene, ili blaže rečeno predviđene, ukazuju na potrebu kritičkog odnosa prema ispravnosti talovih odluka i mjerenja gubitaka koji nastaju iz njenih provedbi.

Besmisleno bi bilo svaku mjeru ili njihov niz, pa i metodologiju iz koje one proizlaze, opravdavati tadanjim objektivnim uslovima razvika, što se u tih svodi na apoloģiju nepogrešivosti rukovodeće garniture.

U postava institucije modela socijalističkog društva kao konkretno socijalne kategorije, kao konkretno razvijanog odnosa, sa svim mogućim razvojnim odnosima društvenih snaga — otvara mogućnost uspostave mjere pozitivne i negativne efikasnosti svake dionice društvenog kretanja. Model je svjesna idealizacija potvrđena promjenama u skladu sa progresom saznanja o određenoj društvenoj formaciji koju predstavlja, a koja se formira i koristi tokom vremena.

On je međutim istovremeno najviši domaći, sistroniziranih naučnih saznanja o materiji koju prikazuje. On je također i najispravnija stalno nadopunjavana informacija svim članovima društva o cilju prema kome se ono kreće i prema kome se usmjeruju sve aktuelne akcije.

Na ovaj način te akcije postaju historijski razumljive — kao što postoje i izmjeriv stepen nepoklapanja aktuelne situacije sa situacijom modela.

Model takvom svojom ulogom može da postane pokretačka mobilizatorska snaga ogromne većine građana, kao i mjerilo političke umjetnosti i zrelosti političkih društvenih i ekonomskih upravljača.

Sigurno da nije slučajnost što se ljudi od nauke ne pribavljaju stvaranja modela socijalizma.

Obarajući utopijski socijalizam, naučni se socijalizam okrenuo izučavanju kretanja kapitalističkog sistema predviđajući s određenom tačnošću kako i s određenim graničama mogućnosti i neminovno obaranja kapitalističkog sistema u korist novih socijalnih formacija.

Curvaajući se, međutim, utopizma on se sveo na utvrđivanje najfundamentalnijih principa, odnosa vlasništva i raspodjele, te je ostao u pogledu formiranja konkretne slike života koji iz ovih funkcija proizlaze često vrlo sterilan, sveviši se na primjenu principa planskog razvijanja društva u relativno kratkim vremenskim razmacima u okvirima petogodišnjih ili sedmogodišnjih planova.

Nauka u svojem stvaralaštvu nesumnjivo se rukovodi pored egzaktnosti eksperimenata i empirije, intuicijom, strahom i angažiranosti učenjaka.

Prije svega, nije joj osobina nepogrešivost, već stalna procvet preladavanja neminovnih zbiljda i nesavršenosti. Na tom konstitucionalnom osnovu nauke nalazi se prostor i potreba za stvaranje modela socijalističkog života koji proizlazi iz osnovnih sagledljivih fundamentalnih premisa socijalističkog društva.

On je nemoguć kao dokumentirana perfekcija, ali moguć je i potreban kao naučna politička radna hipoteza i kao njen mjeriv i opipljiv cilj.

METODOLOGIJA PLANIRANJA MODELA

Moglo bi se sugerirati dvije metodološke varijante: diobenju i množičenu.

Diovena varijanta zamišlja prvenstveno globalni društveni korpus jedne zemlje, kao misleno makrodruštvo oblikovano na osnovu svoje globalne makrostrukture, koje rješava probleme vlasti, vlasništva, raspodjele, osnovnog socijalnog smisla, njegove dominantne filozofske orijentacije itd. — čija se direktna ili indirektna explicitna ili implicitna projekcija dijeli na svoje strukturalne dijelove, na principu društvene diobe rada kompetencija i interesa.

Množičena metoda počiva na analizi jedne relativno male jedinice, dovoljno velike da može reprezentirati osnovnu društvenu jedinicu.

Njena veličina mora biti tolika da u malom, osnovnom mjerilu obuhvata i rješava aktivnosti osnovne društvene strukture, rješavajući istovremeno ne samo osnovne već i kompletne društvene i biološke funkcije individua.

Model društvene cjeline dobiva se strukturiranim multiplikacijom ovih jedinica, što znači njihovo povezivanje u više organizaciono jedinstvo koje objedinjuje i sve one funkcije većeg amplitudnog reda koje po prirodi stvari prelaze mogućnosti svake jedinice posebno.

Čini se da bi jedan možda savršeni model, bez obzira kojom je metodom dobiven morao u provjeri da odgovori kriterijima objaju metoda, te se udravi ova dva provjera može smatrati metodološkom kontrolom, bilo jedne ili druge metode.

skica teorije velikih gubitaka

VJENCESLAV RIHTER

ULOGA MODELA GRADA U OBLIKOVANJU MODELA DRUŠTVA

U svim civilizacijama gradovi su predstavljali koncentraciju sveukupne društvene moći svojeg vremena i slika njegovog organizacionog uređenja.

Novija historija označena je eksplozijom gradova kao i pojavom supervelegradova brojčane dimenzije srednjih evropskih država sa takvom koncentracijom koja stvara superempirijak svih društvenih i individualnih problema našeg vremena.

Tendencija razvika, supergradova u samom fenomenu nekontroliranog rasta, nosi u sebi proturiječja najnovijeg datuma. To su problemi distanca i saobraćaja kao novi aspekti fenomena — vrijeme — prostor — problem djelovanja vreve, buke i brzine na psihi čovjeka — problemi mentalne i fizičke higijene čovjeka, problem smislenog strukturiranja gradskog tkiva — problem snabdjevanja kao i problem otpadaka, problem centra grada i periferije, problem odnosa individua i grad — i na kraju problem sveukupnog fenomena supergrada kao historijskog faktora za koji savremene civilizacije nisu našle specifična rješenja, niti iskonzale urbanistička oružja za njihovo rješanje.

Činjenica je naoko paradoksalna da su upravo gradovi, a naročito supergradovi fenomen koji gotovo izjednačava kapitalističko društvo sa socijalističkim, što se može objasniti time što u smislu stvaranja modela socijalističkog grada do sada nije učinjeno potpuno ništa.

Moskva, Peking, Beograd, kao gradovi mogli bi potpuno oavakvi kakvi jesu, čak i sa svim svojim perspektivnim pla-

novima na najduži rok, funkcionirati besprijekorno i u kapitalizmu bez potrebe bilo kakvih adaptacija.

Da li je to normalna pojava ili je to fenomen velikog društvenog — historijskog promajaja?

Zautimanje jasnog i nedvosmislenog stava u odnosu na ovu dilemu traži dublju teoretsku podlogu okrenutu prema cjelokupnom društvenom biću. Pokušaj odgovora na ovaj problem predstavlja teorija velikih gubitaka.

Ona se zasniva na posmatranju aktualnih historijskih fenomena i mjerenja njihovih esencijalnih vrijednosti u odnosu na njihov idealni društveni model.

Radi jasnoće, vradno se urbanizmu. Ako socijalizam formacijski i suštinski stvara nov društveni kvalitet, on se mora suštinski i plastički očitovati u programiranju i formiranju gradova, kao tačkama najizrazite socijalne brojčane i kvalitativne koncentracije.

Činjenica da se u tome pogledu nije ni teoretski ni praktički u službenom urbanizmu ništa učinilo, jedan je od motiva koji otvara historijsku potrebu, da se ovo ocijeni i izmjeri kao veliki gubitak za historijsku akciju izgradnje socijalističkog društva kao nove sociološke kvalitete.

Zaoštravanje ovog slijeda razmišljanja na fenomenu savremenog grada, nije slučajno, mada ne obuhvata čitav kompleks pitanja. Ono je na ovome tlu najtoljivije, u toliko više što vis a vis službenog i kvazi naučnog urbanizma postoji danas i suštinski različiti koncept — sint urbanistički koncept.

Ovaj koncept prolazi od formiranja takvih urbanističkih cjelina koje u sociološkom smislu pružaju mogućnost stvaranja novog društvenog kvaliteta, koji prelazi integracione mogućnosti kapitalističkog grada.

Rad na ovom konceptu kreće se u smislu ostvarenja modela socijalističkog grada, kao radne hipoteze.

Naravno, dotle, dok je on jedini, on je i najbolji i najgori. Realno je očekivati da se pred naše društvo postavi problem modela socijalističkog grada kao historijsko pitanje, kojem treba prići bez predrasuda, i bez malodušja pred veličinom potihva neminovne transformacije grada, u toliko više što time riješavamo istovremeno i model sadašnjeg seoskog života.

Osnovna je premisa teorije velikih gubitaka (tvg.) konstatacija da se aktuelna historijska situacija u odnosu na situaciju društvenog modela nalazi u minus stanju.

Ona se vremenski nalazi u minus stanju za onoliko vremena za koliko se prema društveno dogovorenom kalkulacijama prvdišta ostvarenje situacije modela.

U osnovu na taj rok, koji proizlazi iz društveno dogovorenog tempa ostvarenja stanja modela, u stanju smo svaku akciju ili stagnaciju kretanja unazad ili lutanje, mjeriti skalom, čija je jedna komponenta ukupno predviđeno vrijeme, a druga društveni značaj pojedine aktivnosti.

Bez obzira na totalnu povezanost društvene strukture i njenu uzročnu funkcionalnost, za ovo mjerenje, potrebna je kategorizacija društvenih aktivnosti po njihovoj važnosti.

Ova kategorizacija daje drugu dimenziju kalkulativne vrijednosti velikih gubitaka koji izražavaju nepoklapanje pojedine situacije s modelom.

Ako bismo društvene aktivnosti pokušali sistematizirati u tri osnovne kategorije, one bi unutar tih kategorija morale imati svoj redoslijed vrijednosti npr: Kategorija A Kategorija B Kategorija C

Kategorija A Kategorija B Kategorija C
1 politika 1 saobraćaj 1 zabava
2 filozofija 2 zdravstvo 2 moda
3 ekonomija 3 pošta 3 kozmetika
4 urbanizam 4 štampa 4 filatelija

Naravno ovo je samo primjer čija razrada bi morala za sobom imati jedan studijski rad i društvenu sankciju, nakon čega tek može da poprmi značenje norme društvene konvencije.

Da bismo ilustrirali funkcioniranje ovih vrijednosti, vratimo se ponovno urbanizmu. Ako bismo za postizanje razvijeno socijalizma kod nas, za poklapanje naše društvene realnosti s modelom dogovorili rok od 5 godina, — tada na području stvaranja socijalističkog grada kod nas izgubljena 21 godina pomnožena s kategorijom A4. Ako ovome dodamo barem pet potrebnih godina za studiju radikalne promjene na ovom području, vremenska se komponenta penje na 26 godina, što znači preko 50% predviđene historijske mogućnosti.

Znači dimenzije velikih gubitaka na području ostvarenja socijalističkog grada izražena je veličinom $\frac{26}{50} \times A4$ (kompleksno). Ovo znači da se u kategoriji A4 uzimaju kompleksno svi naši gradovi sa svim aktivnostima koje ovise od ovog uređenja kvalitativno i kvantitativno.

Ovakvo dobivene vrijednosti ne mogu se mjeriti isključivo materijalnim dimenzijama. To su vremenski historijske društvene dimenzije iskorištenja, odnosno propuštanja historijskih šansi jedne sredine. Formula tog vrijeme x kategorija određuje značaj velikog gubitka vre-

mena i značajem društvene kategorije koja je u promatranju, a koja se promatra po svojem značaju u tkivu opće društvene povezanosti.

Vremenska komponenta u ovoj veličini gubitka daje karakter nepovratnosti i nepopravljivosti. S druge strane i prebrzi tok pojedine kategorije u odnosu na čitavo kretanje zbog već spomenute opće povezanosti društvene strukture može da naruši predviđeni tok i da izazove gubitke.

Da bi se metoda mjerenja toga mogla provoditi i primijeniti potrebni su ovi uslovi:

- 1 uspostava društveno dogovorenog modela etapnog cilja jednog društvenog kretanja,
- 2 procjena društveno dogovorenog vremena za njegovo ostvarenje,
- 3 dovoljno egzaktan i efikasno smanjenje totalne i parcijalne situacije ostvarivanja ovog dogovora u dovoljno kratkim vremenskim razmacima,
- 4 metoda opće ažurne opservacije i kostrukture,

Uspostava društveno dogovorenog modela etapnog cilja atribut je razvijeno sistema samoupravljanja. Ovakav društveni dogovor jeste moguć i neizbježan u tim uslovima gdje mikro i makro planiranje kao i efekti njihovog ostvarivanja postaju pravo i interes neposrednog proizvođača odnosno građanina.

Rast upravljača u sistemu samoupravljanja nemoguće je i nepoželjno ograničiti na uske okvire njegove neposredne okoline. Upravljanje tom neposrednom radnom i životnom sredinom zamisljivo je samo kao upravljanje organskim dijelom ukupne društvene sredine na rokove koji odgovaraju takvim dimenzijama.

Da bi se dobila slika tih odnosa mikro i makro sredine, njihovog kretanja i strukturalnih promjena u tom kretanju, neophodan je što transparentniji i jasniji model društveno dogovorenog stanja prema kojem se kreće.

Bez ovog primjena samoupravljanja gubi svoju osnovnu svrhu, svoj orijentir kretanja, smisao slobodno donesenog dogovora kao zajedničke odluke.

Bez ovog se samoupravljanje pretvara samo u mehanizam (doduše napredan i revolucionaran) ali lišen svog suštinskog smisla.

Procjena tempa približavanja dogovorenog modelu, rezultat je ocjene vremenske distanca aktuelnog stanja od modela pod pretpostavkom dogovorenog tempa kretanja. Ova je procjena rezultat mogućnosti mjerenja potrebnog društvenog vremena za ostvarenje ciljeva predstavljenih u modelu i u tom vremenu preuzeti obaveza koje za društveno biće proizlaze iz ovako ocijenjene vremenske dimenzije.

Pojam obaveze u relativno većim vremenskim razmacima — veze i problem kontinuiteta društvene svijesti (kao uslova vezanja društvenog dogovora) uz pretpostavku normalne smjene generacija koje daju biljeg pojedinim krakim vremenskim intervalima. On je moguć, gotovo da je historijski tipičan, te istovremeno nosi sa sobom neizbježne promjene koje se sa svojim generacijskim amplitudama nalaze unutar velikih amplituda šireg i dugotrajnijeg društvenog ritma.

Svako duže obavezivanje koje proizlazi iz ovakvog dogovora u jednoj zemlji, uslovljeno je interaktivnošću zemalja u svjet sklon mjerilu. Ono se u prvom redu nalazi u pretpostavci mirnog razvika ili barem tako mirnog razvika da rad ili neka druga katastrofa ne prijeti zemlji neposrednim uništenjem egzistencije.

Dalje — ono se nalazi — naročito u odnosu na vremensku komponentu dogovora u pretpostavci da se ne dogodi takovo otkriće koje može odjednom da radikalno izmjeni suštinu slike modela — odnosno da vremenski procijeni radikalno skratiti.

U tom se slučaju čitav dogovor mora obnoviti u skladu sa novonastalom situacijom.

Ako već ranije nismo postavili pitanje potrebitosti ove teorije sada ga svakako ne možemo izbjći. Prilivčanje ovakvog gledanja na svjesno utječe samoupravljača u stvaranju svoje historije, iziskuje izradu takvog modela koji u sebi nosi određena manjih društvenih jedinica, kao i njenih sastavnih dijelova. On prema tome bazira na međusobnom rješavanju međudodosa svih društvenih faktora koji se u ovoj općoj međuzavisnosti kreću kako prema zajedničkom tako i prema parcijalnom cilju.

Njegova usmjerenost cilju obavezuje i određuje opći kurs naših akcija. Ona isto čini vidljivom uzročnost i svrhovitost svrhu naših odluka unutar kojih se vrši naša individualna i kolektivna samouprava.

Svako — tempo kretanja određen društvenim dogovorom čini opći okvir ove slobode — koja se odnosi prema individualnoj slobodi odluke u funkcionalnoj vezi.

Model, svojim pozitivnim implikacijama vrši jednu hipotetičku ulogu na savremeniku pružajući mikro i makro mjerilo svake akcije.

Egzistencijom modela i računanjem minus stanja kao i dimenzije najkratkoročnijih pregleda prednog puta, ova sloboda poprma svoje konkretne i dokumentirane dimenzije.

